

VIVÈNCIES D'UN JOVE DE BELLPUIG QUE VA SER SOLDAT DURANT LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA I ELS PRIMERS ANYS DE LA POSTGUERRA

per Josep Maria PLANES i CLOSA

LA FONT

A les acaballes del curs acadèmic 2001-02, una de les meves alumnes a l'IES Lo Pla d'Urgell, Gemma Visens i Torres, va portar un dia a l'aula un manuscrit fet pel seu difunt avi de l'època en què aquest havia estat soldat, manuscrit que la família guardava. El vam analitzar amb la resta de la classe i, com que contenia interessants descripcions de fets de guerra i de milícia, viscuts en primera persona, li vaig proposar que comentés als seus pares la possibilitat de fer-ne una transcripció i un petit estudi, per donar a conèixer al públic en general aquell testimoni. L'endemà mateix, la Gemma em va indicar que els seus pares no tenien cap inconvenient que es fes aquesta divulgació, perquè estaven convençuts que al protagonista d'aquells fets, si encara estigués viu, també li hauria fet il·lusió. Vam acordar que jo mateix faria aquest treball de transcripció i divulgació, i que el publicaríem a la *Miscel·lània* 2003 d'*El Pregoner d'Urgell*. Aprofito l'avinentesa per donar les gràcies a la família Visens-Torres per la seva col·laboració, per les facilitats ofertes per consultar el manuscrit i per les diverses opinions complementàries i punts de vista que m'han facilitat per tal que l'estudi quedés més complet.

El manuscrit és una antiga llibreta d'anotacions, d'aspecte bastant atrotinat a conseqüència de l'ús i del pas dels anys. El seu propietari i redactor, Amadeu Torres i Cinchó, no hi havia posat ni títol ni encapçalament, així com tampoc no l'havia paginada. Al seu interior, hi trobem una mica de tot, en certa confusió, i

bastants fulls en blanc. Una mica aquí i allà, hi ha apunts econòmics i comptes particulars fets a llapis, cosa que demostra que l'autor la va fer servir posteriorment d'esborrany per a les seves coses. Les pàgines escrites a tinta, però, tenen bona lletra i un redactat considerablement bo, encara que amb mala ortografia. Tot, això sí, escrit en castellà.

A les primeres pàgines hi ha notes que el seu autor va fer mentre estava realitzant el servei militar a Ceuta, a les files de la Legió, a començaments dels anys quaranta (de fet, aquesta sembla que va ser la raó primitiva i bàsica d'aquella llibreta, contenir apunts, potser per ordre dels seus superiors). Així, entre aquestes notes de caserna hi trobem comptes de la seva unitat, dades històriques sobre la Legió, anotacions de doctrina legionària, lletres de cançons de la Legió i alguns apunts sobre armament.

Més endavant apareixen diverses cartes escrites per l'autor o rebudes per ell mentre es trobava fent el servei militar a Ceuta, corresponents als anys 1939-41; podem pensar que devien ser cartes molt valorades pel Sr. Torres, si les va copiar al seu manuscrit. D'entrada, vam mirar-les amb molt interès, però aviat vam quedar desenganyats del seu contingut. Eren cartes que s'escriuien l'autor i algunes noies de Bellpuig, i no passaven de ser un flirteig entre joves, en què uns i altres es feien els interessants i s'explicaven les petites xafarderies de la joventut local (balls, festejos). Una de les cartes de l'autor anava adreçada a una noia d'Alella, Maria Figueras, amb la qual havia sortit, però que l'havia deixat per un altre; el legionari bellpugenc, aleshores, acceptà la fi de la relació, amb un to molt digne. Donat el caire tan privat d'aquestes cartes i la seva manca de referències a fets socials o polítics del moment, hem renunciat a transcriure-les, perquè considerem que no aporten res d'autèntica importància, històricament parlant.

La part més interessant, i que és la que divulguem en aquest treball, està formada per dues narracions curtes de les coses que li van passar mentre va fer de soldat. La primera narració és un resum molt ràpid i, lamentablement, bastant superficial (això sí, amb una gran atenció a les dates i als aspectes geogràfics) de les seves peripècies militars. La segona, en canvi, va referida a un sol dia al front, el 13 d'octubre de 1938, dia de combats intensíssims i on ell declara que va matar, enmig d'una discussió, un sergent de la seva unitat; els fets d'aquell dia li van quedar gravats al cap, i posteriorment, mentre encara es trobava a Ceuta, els va explicar amb tot luxe de detalls i amb un estil bastant literari. En canvi, dels altres dies i dels altres moments viscuts a la guerra no en va escriure res, cosa que per a nosaltres resulta ben desafortunada, perquè hauria estat enormement interessant llegir relats o anècdotes puntuals d'altres jornades de la seva vida al front, ja que l'home tenia una bona capacitat per explicar-se i per retenir en la memòria els petits detalls dels esdeveniments en què participà.

Ens hem d'aconterar, però, amb el que tenim. I el que tenim, tot i no ser molt, és bona cosa interessant. Amb precisió i expressivitat, Amadeu Torres ens explica els viatges, patiments i perills (alguns, si més no) que va viure durant aquells anys intensos de la guerra i primera postguerra. Ell, almenys, va tenir la sort de poder explicar-ho. Molts altres, començant pels seus mateixos amics i coneguts de Bellpuig i de la comarca, no van tenir aquesta sort.¹ El nostre protagonista insisteix en més d'una ocasió en la gran quantitat de companys que morien al front i en la fortuna de no ser un d'ells, però no abusa d'aquests comentaris. Tampoc no ofereix gairebé mai noms o detalls dels seus companys de lluita.

Escrit amb un castellà molt contagiad de les solucions ortogràfiques catalanes i amb un estil que recorda el llenguatge de l'exèrcit, el manuscrit va ser fet a Ceuta, mentre ell realitzava el servei militar suplementari després de la guerra. És a dir, el redactà en un ambient de caserna i d'exaltació franquista. Cal que tinguem present en tot moment aquesta realitat. Potser el va escriure com un encàrrec dels seus superiors. Tot i ser un manuscrit personal, potser era o podia ser supervisat pels comandaments de la Legió. Això explicaria que Amadeu Torres s'hagués limitat a fer un escrit de poques pàgines, molt sintètic i superficial a l'hora de parlar de tot el període del conflicte armat; i aquesta també podria ser la raó que només hagués destacat un sol dia al front, precisament el dia en què hauria matat un sergent republicà, fet culminant l'explicació del qual va preparar molt bé en el redactat, tal vegada per justificar-ho, potser fins i tot per ser personalment més valorat per les autoritats militars franquistes. No hauria volgut oferir més dades per no córrer el risc de ser massa interrogat i haver de donar una rècula d'explicacions. És a dir, hauria relatat tan sols allò que «calia» relatar, sense complicar-se més la vida. Les especials circumstàncies en què foren escrites aquelles pàgines-testimoni ajuden a entendre també alguns petits comentaris pejoratius sobre la zona republicana.

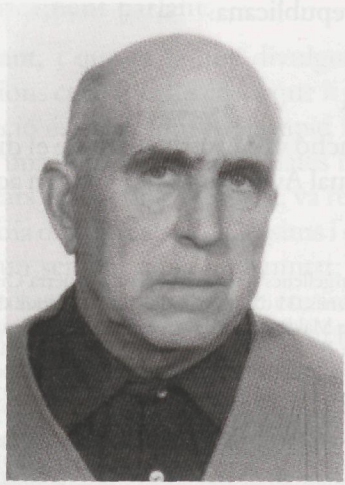
EL PROTAGONISTA

Amadeu Torres i Chinchó va néixer a Bellpuig el dia 8 de desembre de 1917, a la casa número 4 de l'actual Avinguda de Lleida. En aquella època, aquell carrer

1. Foren nombrosíssims els joves urgellencs que van morir a la Guerra Civil. Només a tall d'exemple: 38 de Bellpuig, 19 de Barbens, 19 de Belianes, 31 d'Anglesola, 24 de Castellnou de Seana, 9 de la Fuliola, 34 d'Ivars, 10 de Preixana, 30 de Sant Martí de Maldà, 63 de Tàrraga, 18 de Tornabous, 10 de Vilagrassa, 41 de Vilanova de Bellpuig, 18 de Vila-sana, 18 de Bellcaire, 44 de Bellví, 56 de Linyola, 12 del Poal, etc. La gran majoria d'aquestes morts van tenir lloc l'any 1938, a la tristament famosa batalla de l'Ebre; també hi ha una segona quantitat, bastant considerable, corresponent a les primeres setmanes del 1939, quan es produí la total ocupació franquista de Catalunya. Josep BENET / Jordi OLIVA / Robert BONJORN / Glòria COMA / Jaume TORRES: «Soldats de l'Urgell morts a la Guerra Civil (1936-1939) i civils morts per material de guerra bèl·lic abandonat», *Urtx*, núm. 3, 1991, pàgs. 25-62. Josep BENET / Jordi OLIVA / Robert BONJORN / Josep PLA / Joan CIVIT / Delfí SOLÉ: «Combatents de la Noguera morts al front i civils víctimes d'accidents derivats de la guerra. Avaluació final del cost humà», *Urtx*, núm. 7, 1995, pàgs. 241-272.

Una foto d'Amadeu Torres de la seva època de legionari al nord d'Àfrica, feta a Tetuan, al Studio Alberto

Amadeu Torres en la tercera edat, en una fotografia de carnet

no es deia així i la casa tampoc no és avui la que era aleshores, perquè poc després de la guerra va ser molt reformada. Quan ell hi va viure de jove, el renom de la casa era cal Serè. La seva era una família humil, en què el pare es guanyava la vida fent d'encarregat de les tasques de càrrega i descàrrega del ferrocarril.

No sabem quina fou la postura política de l'Amadeu i quins els seus comportaments quan despertà a la vida adulta, en els enrarits anys centrals de la Segona República. Tampoc no sabem si es va implicar en els fets revolucionaris de l'estiu del 1936, que foren importants a l'Urgell. Sí que es pot dir, però, que no va tenir pràcticament temps d'assaborir aquella joventut feia poc estrenada. El mes de setembre de 1937, quan tot just tenia 19 anys, va ser cridat a files. L'enviaren a Ciudad Real, on va passar dos mesos i mig fent la instrucció.

A mitjan desembre de 1937, l'enviaren al front de Terol, on ja havia començat una de les batalles més cèlebres -i més dures- de la guerra. Ell se la va estalviar pràcticament tota, perquè el 31 de desembre de 1937 va rebre una ferida de bala, lleu, però que en requeri l'evacuació. Segurament és aquesta ferida la que relata la família d'una bala que li travessà una cuixa, sense tocar-li l'os. La recuperació, primer en un hospital de València i després en un de Barcelona, es va allargar fins a mitjan març. Després va tenir un mes i mig de permís, que passà evidentment a casa. No es va tornar a incorporar a l'exèrcit fins a inicis de maig. Quatre mesos passats a la rereguarda en plena guerra per una ferida lleu era un privilegi en aquelles circumstàncies.

La tornada d'Amadeu Torres a la realitat de la guerra esvairia de cop les agradables sensacions d'aquells anteriors quatre mesos de tranquil·litat. El van enviar a la zona de l'Ebre, on la República estava preparant una gran operació militar que acabaria esdevenint la batalla més sagnant i decisiva de tot el conflicte (juliol-novembre de 1938). En concret, ell va anar a parar a Mora la Nova. Va participar durant tot l'estiu en les operacions i combats de l'esmentada batalla de l'Ebre, que per desgràcia no va deixar explicats en el seu manuscrit. Es limità a escriure que durant aquells mesos va passar «*muchos malos ratos*», va remarcar que l'artilleria enemiga i els polls els feien la vida impossible, i va esmentar la realitat que tothom ha comentat sobre aquesta batalla: la gran quantitat d'homes que hi van morir. Sabem que, en aquella època, Amadeu Torres era caporal, cosa a la qual no sembla donar la més mínima importància. Arribà aleshores el dia 13 d'octubre de 1938, el dia clau en la seva particular història. Després d'un matí de combats duríssims i sota l'incessant foc artiller de l'enemic, un petit grup de combatents del qual ell formava part va arribar a molt poca distància de les posicions enemigues, però perdent molts homes. Segons la seva versió, el sergent es va posar nerviós i volia donar ordre de retirada, estratègia a la qual s'oposava ell, perquè si es retiraven serien morts amb facilitat per l'enemic; en aquell punt, una canonada el va ferir al front; entre això, la calor que feia i l'estat de tensió tan

gran que hi havia, la discussió augmentà de to i el nostre protagonista, en un cop de geni, va disparar a boca de canó al sergent quan aquest es va alçar per anar-se'n. El sergent va caure rodó i diversos soldats se'n van anar aprofitant el moment de desconcert. Amadeu Torres es va quedar amb dos dels seus homes i tots tres es van refugiar en una trinxera. Van passar la tarda allí i, amb l'arribada de la nit, es van retirar a les seves posicions inicials. Al manuscrit no hi ha cap més referència al sergent mort, ni cap senyal de penediment per part seva. Tampoc no sembla que ningú l'hagués delatat, perquè no consta que el detinguessin ni menys que li fessin consell de guerra. Se n'havia tornat a sortir de tot plegat amb molta, molta sort.

Val a dir que en aquesta qüestió de la mort del sergent reproduïm la descripció que en fa l'autor. Som, però, una mica malpensats. És cert que el va matar? No s'hauria inventat posteriorment aquesta història per donar-se importància? És molt estrany que, cas de ser certa l'acció, cap dels soldats que la van presenciar no l'hagués denunciat als seus superiors. Cert que al final de la guerra l'exèrcit republicà era un caos, però tan fàcil era matar un oficial i que no et passés res?

Com que havia quedat ferit, el nostre protagonista va ser enviat a l'hospital de Tarragona, on va passar aproximadament els últims quinze dies del mes d'octubre. Allí va ser visitat pel seu germà Baptista. No diu de què van parlar, però nosaltres podem pensar que haurien comentat la possibilitat de passar-se al bàndol franquista, en un moment en què ja es veia que la batalla de l'Ebre s'havia perdut i que la guerra aviat acabaria, amb la inevitable derrota de la República. A aquelles alçades, eren molts els soldats republicans que tenien l'objectiu de passar-se a l'enemic, per salvar la vida o simplement espantats per la futura derrota, havent vist la terrible sagnia que havia estat la batalla de l'Ebre.² També Amadeu Torres es va passar, al cinquè dia d'haver tornat al front. Va deixar escrit el moment en què es passà (el 4 de novembre de 1938, al capvespre), però cap comentari sobre com ho va fer ni els sentiments que experimentà.

Li va sortir prou bé. Els franquistes, després de dur-lo presoner a Alcanyís i Saragossa, l'enviaren al camp de concentració de Corbán, prop de Santander. Avalat per l'antic sergent de la Guàrdia Civil de Bellpuig, va ser posat en llibertat l'1 de gener de 1939. És clar que no era una llibertat absoluta. Ell hagué d'allistar-se a l'exèrcit franquista, en concret a la Legió. Potser va ser el preu que hagué de pagar per no passar més temps tancat ni haver de rehabilitar-se fent treballs forçats. Després d'unes breus estades a Talavera de la Reina i Saragossa, a mitjan

2. En els 115 dies que va durar la batalla de l'Ebre, l'exèrcit republicà hi va tenir de 60.000 a 70.000 baixes, distribuïdes d'aquesta manera: entre 12.000 i 15.000 morts, entre 15.000 i 20.000 presoners i desertors, i més de 30.000 ferits i malalts. Les baixes de l'exèrcit franquista també foren quantioses, unes 50.000, distribuïdes així: uns 10.000 morts, uns 5.000 presoners i uns 35.000 ferits i malalts. **DIVERSOS AUTORS:** *La batalla de l'Ebre. Història, paisatge, patrimoni*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1999, pàg. 90.

mes de gener ja tornava a ser al front català, aleshores a la zona de Tremp i com a legionari. Va tornar a tenir sort: participà en les operacions d'ocupació de la zona central del Principat, però per pocs dies i sense veure's immers en grans combats. Ocupada ja tot Catalunya, a les acaballes de febrer el van enviar a Barcelona, a participar en la gran desfilada de la victòria que organitzaren els franquistes.

A les acaballes de març, l'enviaren al front de Guadalajara. Novament la sort estigué del seu costat: quan les tropes franquistes estaven a punt d'atacar, els republicans es van rendir. La guerra s'acabà de seguida. Ell va passar la primavera a la província de Conca, aparentment de manera tranquil·la, i fins i tot li donaren un permís de deu dies per anar a veure la seva família a Bellpuig.

Li calgué, però, fer més de dos anys de servei militar suplementari. L'enviaren al nord d'Àfrica, als quaters centrals de la Legió. Després d'unes curtes estades a Rincón de Medio, Xauen i Dar Baiffien,³ va ser destinat a Ceuta, a la guàrdia d'un tinent general. L'any 1940, el seu pare va caure greument malalt a Bellpuig i en dues ocasions Amadeu Torres va aconseguir un permís d'uns quants dies per visitar-lo a casa. El primer permís, durant la segona quinzena de maig, no va tenir altres novetats, perquè el pare va mig recuperar-se. En el segon permís, durant la segona quinzena de desembre, el pare efectivament va morir.

L'estiu del 1941, li concediren un permís de vint-i-cinc dies. En el decurs d'aquest permís, va traslladar-se a Alella per veure una noia d'aquella població, Maria Figueras, que ell qualifica de «*novia*» al seu manuscrit. Sempre tan parc en la narració, no en diu res més, però per la còpia d'una carta que posteriorment li envià, ja retornat a Ceuta, sabem que en aquell viatge ell va descobrir que aquesta noia s'havia cansat d'esperar-lo i que festejava amb un altre xicot; fins i tot es negà a veure'l; això va motivar l'esmentada carta del legionari Torres, de comiat, una lletra molt digna i madura, però amb un cert to de censura cap a la xicota.

En una carta datada a Ceuta el 17 d'octubre de 1941, i dirigida a una amiga de Bellpuig, Amadeu Torres li deia que a primers del mes de novembre faria un viatge a Ifni, que duraria uns trenta o trenta-cinc dies. En tornar, només li quedarien vint o vint-i-cinc dies de servei militar. Això significa que al final de l'any 1941 seria llicenciat i que tornaria a Bellpuig i es reincorporaria a la vida civil en començar 1942.

Quan va tornar a Bellpuig, tenia 24 anys acabats de fer. N'havia perdut més de quatre voltant per aquests mons de Déu, portant uniforme, rebent ordres i jugant-se la vida. Decidí anar per feina. Es va convertir en pagès, potser en part perquè en aquell Bellpuig de la postguerra no hi havia gaires oportunitats laborals

3. Localitats del Marroc. El nord d'aquest país era en aquella època zona colonial espanyola. Xauen és una ciutat situada prop de Tetuan.

en el comerç o en la indústria. Es va casar aviat, amb Rosa Bosch i Altés, una noia nascuda el 13 de desembre de 1920. Amb ella va tenir quatre fills: Magdalena (nascuda el 18 de febrer de 1944), Ramon (nascut el 18 de maig de 1945), Constantí (nascut el 27 d'agost de 1949) i Rosa (nascuda el 21 de setembre de 1955). Amb la primera criatura el novell matrimoni no va tenir gens de sort, perquè la nena va morir quan tenia tan sols set mesos d'edat, el 7 d'octubre de 1944, quan la mare ja tornava a estar embarassada; va ser un episodi molt trist, que es va afegir als sofriments patits pel nostre protagonista durant els anys anteriors.

Les coses, però, van millorar a partir d'aquell moment. Amb treball i esforç, durant la resta dels anys quaranta, els cinquanta i els seixanta, Amadeu Torres va pujar la seva família. Va fer de regador de la sèquia del bosc i arrendà terra a la banda nord-oest de Bellpuig, molt a prop de l'indret on actualment hi ha l'institut i la carretera N-II (avui dia aquests terrenys estan edificats, però aleshores quedaven als afores de la vila i eren de conreu).

Encara que va ser un home allunyat de la política i, segons la seva família, sense una ideologia perfilada, durant els anys cinquanta va ser regidor de l'ajuntament, en l'època en què l'alcalde de Bellpuig era Jaume Carreres.

La família el recorda com un home alegre, sempre de bon humor, comunicatiu, participatiu en les activitats que es feien a la vila, amic dels seus amics i disposat sempre a ajudar qui ho necessités. Li agradava molt la música i cantar (havaneres, per exemple). Tant de jove com de gran, va formar part de les corals bellpugenques.

La seva dona va estar molts anys malalta i ell ajudava en les tasques domèstiques. Finalment, la seva dona va morir el 5 de març de 1988, als 67 anys d'edat.

Un cop jubilat i vidu, Amadeu Torres es va vincular força al grup d'avis La Joia d'Envellir. En va ser fins i tot president durant una temporada.

Amb els amics i coneguts, parlava molt sovint de la guerra, en especial de la batalla de l'Ebre, tan intensament viscuda per ell. S'emocionava en recordar els companys de Bellpuig i pobles de les rodalies que hi van deixar la vida. Una de les conseqüències de la guerra en la seva persona va ser la pèrdua general d'oïda que va patir a mesura que es va anar fent gran. Ell en donava la culpa a les canonades i explosions que li van afectar l'aparell auditiu quan feia de soldat. A causa de l'augment gradual de la seva sordesa, de gran va aprendre a llegir els llavis de les persones per seguir-los les converses.

No sembla que mai hagués parlat a ningú del manuscrit que havia realitzat mentre estava fent el servei militar a l'Àfrica. Devia ser una mica com el seu petit tresor personal. La família el va descobrir un cop ell ja havia mort, endreçant les coses que havia deixat. I va ser una sorpresa per a tots.

Va morir el 13 de gener de 1996, als 78 anys, a la casa del carrer Major on residia amb la família formada per la seva filla petita Rosa.

TRANSCRIPCIÓ DEL TEXT REFERIT A LA GUERRA I A L'ÈPOCA DEL SERVEI MILITAR⁴

Fechas señaladas

Eramos en 1936. Estalla en movimiento nacional, dividiendose España en dos gobiernos. Por desgracia, me toco ami la zona del gobierno rojo, hasta que pude evadirme al gobierno nacional.

En Setiembre de 1937 fui llamado a filas por el gobierno rojo, saliendo de mi casa el 23 del mismo mes en direccion a Lerida, donde al dia siguiente emprendimos la marcha hacia Ciudad Real, pasando por Tarragona, Castellon de la Plana, Valencia, Alicante, Alvacete, Acasar de San Juan, hasta llegar a Ciudad Real. Alli estuve hasta el 11 de Diciembre del mismo año. En esta fecha salimos para Terúel, llegando a Terúel el dia 14 del mismo mes. El dia 31 de Diciembre fui herido por una bala, la cual fue una herida leve, pero fui evacuado, llegando a Valencia el dia 1 de Enero 1938 en el Hospital Provincial. Alli estuve hasta el 13 del mismo mes, en esta fecha me mandarón a Barcelona, al Hospital de la Vonanova, y alli estuve asta curarme, que [me] dieron de alta el dia 17 marzo de 1938. Entonces me fui a casa y estuve asta 1 de Mayo. En esta fecha me incorpore de nuevo en Barcelona. A los dos dias deser incorporado me mandarón para el frente, que llegue a Falset el dia 5 del mismo mes y el dia 8 en el frente, que estava en Mora la nova. Alli estuve hasta el 25 de Julio, que los rojos cruzarón el Ebro. Pero el 13 de este mes conseguí un permiso de 72 horas, el cual lo aproveche para ir a ver la familia. Despues de muchos ratos malos durante los meses de Julio, Agosto y Setiembre [y] Octubre, fui en este ultimo mes evacuado al Hospital de Tarragona, en donde estuve desde 17 al 29 de este mes de Octubre. Durante estos dias tuve la visita de mi hermano Bautista. El dia 31 de Octubre llege de nuevo al frente, en el pueblo de Asco, y el dia 4 de Noviembre, al anochecer, crece [sic] las lineas, llegando a encontrar el ejercito nacional, donde me llevaron aquella misma noche a Gandesa y al dia siguiente a Vat, luego orta de San Juan, mas tarde Vallderrobles y luego a Alcaniz, y el dia 9 llegava a Zaragoza, en el Campo de Concentracion de San Juan, y el dia 11 sali de Zaragoza, pasando por Tudela de Navarra, Logroño, Miranda de Ebro, Burgos, Salamanca, Valladolid, Palencia y llegando a Santander el 13 Noviembre a un campo de concentracion de Corban.

4. Realitzem la transcripció amb la màxima literalitat possible, sense corregir les faltes d'ortografia ni posar accents (d'accents, l'autor gairebé no n'utilitzava i, quan ho feia, era erròniament). Respectem plenament el text en la qüestió de l'ús de les majúscules i de les minúscules. Únicament ens prenem la llibertat d'afegir alguns signes de puntuació (punts, comes) per facilitar la lectura i la millor comprensió de les explicacions.

Esta fué mi incorporación ala España Nacional. En este campo permaneci hasta que fui abalado por el Señor Mariano Criado, que havia sido Sargento de Guardia Cibil de Bellpuig. El dia 1 de Enero 1939 sali en livertad de Corban en dirección a Talavera la Reina, en donde tenia que alistarme al tercio, pasando por Santander, Palencia, Valladolid, Merida y llegando a Talavera el dia 2 al anochecer, alistandome en la Legion en dicha fecha. Al dia siguiente ya me besti de Legionario y estuve alli [hasta] el dia 6. El dia seis me trasladaron a Zaragoza, en el campamento de San Gregorio, pasando por Avila, Calatayut y otras. Alli estuve asta el dia 14, que fui nombrado para salir de expedición para la 13 Bandera, que se encontraba en Cataluña, en las proximidades de Trem, en la cual me incorpore el 18 y al dia siguiente ya seguimos abanzando y tomamos Pons, Solsona y Berga, llegando a Berga el dia 2 de Febrero. Alli termino la 13 Bandera las operaciones en Cataluña. El dia 10 salimos, regresando por los mismos pueblos andando, hasta llegar a Pons. Alli el dia 15 nos montaron en camiones y nos llevaron a Barcelona, que se preparaba un desfile para el dia 22, en el cual tomaron parte 80 mil hombres. El dia 24 salimos de Barcelona tomando el tren en la Estación del Norte. Esto señaaba que tenia que pasar por Bellpuig y asi fué: tuve la suerte de poder ber a los padres, aunque fue por pocos momentos, y quedamos en Almacellas por unos dias. El dia 2 de Marzo salimos para Pro. de Burgos, pasando por Lerida, Zaragosa, Calatayut, Soria y Burgos de osma, terminando en un pueblo llamado pardilla. Alli estuvimos en plan de descanso hasta el 23, que salimos para el frente de Guadalajara, en el que tomamos posición el 27 por la tarde. Y cuando el 28 por la mañana estavamos dispuestos a dar el asalto, los rojos sacarón la Bandera blanca rindiendose y a los pocos momentos paso un avión nacional anunciando que Madrid se rindia. Y asi fué. Aque[lla] misma tarde, al anochecer, salimos, abanzando por aquellas tierras que asta entonces havian sido del enemigo. Despues de algunos dias de andar, llegamos al pueblo de Pro. de Cuenca llamado Palomares del Campo. Alli quedo la Bandera algunos meses, y en el mes de Junio conseguí un premiso [sic] de 10 dias, que aproveche a ir a ver als padres y demas familia.

Me incorpore de nuevo en la Bandera el dia 2 de Julio del 1939 y aquella misma tarde salimos en dirección a Africa, pasando Huete, Alcazar de San Juan, Jaen, Cordoba, Bovadilla y Ageciras. En Ageciras embarcamos, atravesando el estrecho de Gibraltar y desembarcando en Ceuta. De alli en tren nos llevaron a Ricón de Medio, llegando en él el dia 8 del mismo mes. Alli permaneci hasta el 17 Setiembre, fecha en que fuimos trasladados a Xauen, ciudad pintoresca pero muruna. Alli estuve hasta 8 de Noviembre, fecha en que se desizo la 13 Bandera y ami me mandarón a la 4ª Bandera, que se encontraba en el zocó Arbaá. Alli estuve tres dias, en donde fui trasladado a Dar Baiffien, en donde estuve hasta el 25 de Enero 1940, fecha en que me mandarón a Ceuta, a la Guardia del Teniente General Ponte. En el mes de Mayo, prestando mis servicios a su excelencia, recibi

un telegrama de mi casa, el cual decia «padre grabisimo». Con este motivo pedi permiso y me lo concedieron. Sali de Ceuta el 18 de Mayo, pasando por Ageciras, Cordoba, Alcazar, Madrid, Guadalajara, Calatayut, Zaragoza, Lerida. Y llegando a Bellpuig el dia 20, encuentre ami padre (E.P.D.) algo restablecido y el dia 1 de Junio emprendia de nuevo el viaje hacia mi destino por el mismo camino marcado anteriormente, llegando a Ceuta el dia 4 de Junio.

En Diciembre de 1940, recibí otro telegrama de mi casa, el cual decia nuevamente «padre grave», y por las mismas pedi permiso [*sic*], el cual me fué concedido. Sali de Ceuta el 13 de este mes, pasando por Algeciras, Cordoba, Alcazar, Madrid, Guadalajara, Calatayut, Zaragoza, Lerida, y llegando a Bellpuig el dia 16 al amanecer. Pero esta vez desgraciadamente durante mi estancia en casa murio mi padre (E.P.D.), y regrese a Ceuta el dia 1 de Enero 1941 por el mismo camino marcado anteriormente.

El dia 5 de mayo de 1941, el Teniente General Ponte nos mando a una excursión asta la [*ciudad de*] Larache⁵ que duro 5 dias, regresando a Ceuta el dia 10 del mismo, lo cual fue un biaje muy bonito.

Han pasado algunos meses. Las [*sic*] situación a cambiado un poco, pero hemos llegado al 19 de Agosto 1941 y por medio del señor Conde Montenegro de montoro he conseguido un permiso de 25 dias, [*con*] el cual me he trasladado a mi casa, pasando por Algeciras, Cordoba, Madrid, Zaragoza y Bellpuig. Alli he parado barios dias y luego fui a Barcelona aber una novia que havia en un pueblo de esta Provincia. Luego regrese a casa y el dia 10 emprendí la marcha de nuevo para Ceuta por el mismo camino marcado anteriormente.

Recordando lo que sucedio un dia

El dia 13 de Octubre 1938, cuando España estaba atrabesando aquella guerra cibil [*en*] que tantos hombres dieron la vida, me encontraba en la batalla del Ebro, la cual se estaba desarrollando y que fué una de las batallas mas sangrientas que se desarrolló durante la guerra. Para mi fué un dia señalado el 13 de Octubre, que todos lo fuerón suficiente, pero ese es uno de los que mas se destaco.

Nos encontravamos detras de unas lomas atrincherados, que no tenia todo aquello otro aspecto sino de un cementerio. Nosotros haviamos permanecido alli 21 dias y sabiamos que aquello era un cementerio, por que alli havian caido centenares de amigos nuestros. Los harboles estaban quemados, no les quedava en la copa ramas y en el tronco piel, pues la metralla de la artilleria se lo havia quitado. Y nosotros haviamos sido relevados por un Batallón de nuestra únida[d]

5. Larraix, a la costa atlántica del Marroc.

aquella misma noche. Nuestro Batallón se encontraba ya en pocos hombres. Nos dejaron alli por si acaso hiciese falta refuerzos. Pasamos las pocas horas que quedaban de noche y amanecio el dia claro, que cualdo [sic] salia el sol sin nadie decir una palabra, solamente mirandonos las caras unos a otros, diciamos que dichoso sera el que pueda ver hoy desaparecer el sol. Pero como todos los dias eran igüal y nuestro consuelo era el pensar que alguno tenia que quedar... El dia continuaba claro y el sol empezaba a subir: esto significaba que pronto la artilleria seria la que destorbaria aquel silencio, y aquella inquietud unos con otros intentávamos disimular, pero [a] ninguno se le quitaba de la memoria lo que le esperaba. Para entretener el tiempo, nos metimos en la chavola que haviamos construido durante la noche a jugar al tute con tres amigos mas, que uno era el Chinchó y los otros se llamaban Toset y Fort, los dos de la quinta del 27. La artilleria pesada havia ya roto el fuego, esto significaba que nuestros compañeros estaban ya sudando sangre. El ataque cada vez era mas fuerte y se esforzaban las ametralladoras y fusileria; esto significava que las fuerzas nacionales intentaban atacarnos. En seguida nos dieron orden de preparación. Yo, como veia la situación, me puse los zapatos, vendas y toda la mejor ropa que tenia en el macuto. Pues mis amigos me decian que opinava, ya que me preparava tanto. Yo les contestava que hombre preparado vale por dos y veia que tenia que ser un dia de mucho trafico, y por lo tanto mé preparaba por si luego mas tarde era preciso tirar el macuto o si tuviera la suerte de caeyer [sic] herido llevarme la mejor ropa. E[n] seguida mandarón reunir el Batallón, dotandónos de municiones y bombas de mano. El fuego era mas acentuado que los dias anteriores, pero el ataque se reanudava a la parte izquierda, demanera que esto significaba que teniamos que trasladarnos al punto desinado para el ataque. Mientras tanto, nosotros presenciabamos el combate y las balas silva[ba]n, pero a mucha altura, se púso el Batallón en marcha hacia donde se iniciaba el ataque. Atravesamos dos bagüadas a fila india, guardando distancia unos a otros. La artilleria nos batia sin cesar, pero las bajas eran escasas. Llegamos al sittio desinnado [sic], nos paramos, pero la artilleria no nos dejava y el mando decidio entrar al contrataque, que venian las fuerzas Nacionales abanzando sin resistencia, pues havia roto el frente haciendo prisionera toda la guarnición de la linea.

Al contratacar, conseguimos algunas posiciones y algunos prisioneros, no puedo detallar como tratarón los mandos rojos a aquellos hombres, pero si podre destacar la mala sangre de un Teniente rojo [que] se encontró un herido y le pregunto de que parte hera, y el herido con pocas fuerzas contesto que era de Tenerife, y el Teniente contesto: ¿conque de Tenerife, no?, y cojio un fusil y a culatazos le mato.

Enseguida cubrimos la linea, pero sin trincheras, toda la compania en pocos momentos se iso parapetos de piedra, pues el pelotón mio tuvimos la suerte de guarnecer una parte de loma la cual estava atrincherada. En pocos momentos

volvieron los estruendos de la artilleria. Pues asi se resistio barias horas. A las dos de la tarde quedava del resto de la compania muy pocos hombres, pues la artilleria batia sin cesar. Nuestro peloton parecia que estava alejado del combate, pues durante un par de horas tuvimos tranquilidad. Pero lo [que] en aquellos momentos nos estorbava eran los piojos, que por desgracia abundavan en cantidad, pues como haviamos sudado mucho, pues los malos vichos semobian, y yo decidi tirar la camisa y cojer una de un muerto que havia alli, pues la llevaba mas limpia que yo. Me la puse y cuando ya parecia que estavamos demasiado bien, vino un enlace del capitan de la Compania, el cual dijo de parte del Comandante del Batallon que nos presentamos en el lugar donde estava el Comandante las dos escuadras de fusileros del peloton, que junto con otra escuadra de fusileros de la 3ª Compania teniamos que dar el asalto a una loma situada a unos quinientos metros, pues segun nuestro mando havia alli tan solo una pequena resistencia. Salimos las dos escuadras vajo el fuego de la artilleria, corriendo y guardando de unos a otros una distancia de cinco a seis pasos. Pues por alli encontramos unos hoyos cuadrulares de una profundidad de 2 metros y de 4 de anchura; alli tiravan los que seguidamente caian muertos y alli ardian sin cesar. Pues hay que figurarse el aspecto que tendria aquel espectaculo. Llegamos al sittio desinnado donde estava el Comandante juntandonos con la otra escuadra de fusileros. El Comandante nos llamo a los tres cabos y el Sargento aparte, dandonos instrucciones de lo que teniamos que hacer y por donde teniamos que atacar. E[n]seguida nos desplegamos en orden de combate; una vez desplegados, ya fuimos descubiertos. Empezaron ametralladoras y fusiles individuales, pero este luego no nos asustava, por el motivo que no podian hacer muy buena punteria, porque estava todo lleno de pinos; en fin, era un verdadero bosque. Si nos hacian bajas tenia que ser por balas perdidas o la artilleria. Nuestra manera de abanzar era muy lenta por el motivo que teniamos que avanzar uno a uno y arrastrando el cuerpo por el suelo. La artilleria se dio cuenta de nuestro avance y nos vatia cada vez mas. Cayo un cañonazo al lado de uno de mi escuadra, pues no lo mato, pero lo dejo desnudo y [con] algunas eridas. Sin embargo, el mismo cañonazo mato a otros dos de la escuadra que avanzava por el centro. El avance se hacia imposible. De pronto avanzó hacia mi otro muchacho de mi escuadra y al querer levantarse para avanzar le dio una vala en el pecho, quedando gravemente herido, pero como hera uno de los mas fuertes le dije que [si] se veia con animo de retirarse que se retirara, y asi lo hizo, lo que no se si llegaria al sittio de socorro, pues todo aquello estava muy batido, pues que tan solo quedavan en la escuadra dos hombres. El Sargento estava asustado y queria marcharse y yo le conte de que si nos marchasemos nos descubririan y no quedariamos uno, y el contesto que havanzar un poco mas era imposible. Entonces se entero de los hombre[s] que les quedavan y tan [solo] quedavamos ocho hombres de los 18 que haviamos salido, y yo el unico cabo, pues los otros dos havian caido, no puedo decir si fueron heridos o muertos.

Entonces el Sargento dijo que iba a dar parte al Comandante conforme nos habíamos quedado sin hombres y no hera posible avanzar por que la artilleria nos vata mucho. En estas combersaciones bino un canonazo, el cual me irio ami en la frente. Entonces, nerviosos los dos, segimos la combersación y yo le dije que si se marchara le mataria. Y asi fue: se levanto nervioso en medio de aquel fuego tan sofocante queriendo marcharse, pero yo se lo impedi, pues le tire un tiro, no se donde le daria, pero cayo enseguida.

Entonces los demas se perdieron todos, pero yo reuni los dos que me quedavan de mi escuadra a una trinchera que havia alli cerquita. Pero estava el pequeño trayecto muy vatido. Yo lo cruse primero que ellos y llegué bien al sittio, y los otros dos con muchos travajos, pero tambien llegar[on] sin novedad. Aquella trinchera era pequeña y tenemos que estar de rodillas. Alli me cure un poco la erida que me havian echo en la frente. Pues luego encontramos alli unas latas de sardina en escabeche y nos las comimos, pues hambre no nos faltava. Estavamos a unos 200 metros de las posiciones contrarias y esto hacia que tuvieramos alli mas tranquilidad. Esta trinchera estava echa en zic zac y yo estava en una esquina del zic zac, y metieron un tiro dentro de la trinchera que me dio a unos dedos del cuello, pues yo creia que me havia dado otra vez, pues me izo la misma impresión. Enseguida me puse donde estava los otros dos, me tendi y les dije si tenia sangre en alguna parte; por suerte, no tenia nada, aquella vez tan solo fué el susto. Tiraron otras veces, pero ento[n]ces ya no nos daban.

Pasaron barias horas, que nosotros estuvimos en silencio, pero nuestros compañeros detras estava ardiendo de artilleria. Llego la noche sin ninguna otra novedad. Entonces nos retiramos y no encontramos a nadie de nuestro Batallón, pues el que no havia caido herido avia muerto o si no desertado. El caso es que a nosotros nos agregaron a otro Batallón, que vino aquella noche a organizar la linia. Aquella noche se icieron trincheras y refugios y se organizaron alambradas para esperar el dia siguiente. Nosotros aquella noche comimos y nos dejaron dormir.

Pues esta es la Historia de un dia de Batalla en el Ebro, que si Dios quiere algun dia quisiera tener el gusto de visitar estos lugares.

Ceuta, a 7 de Octubre de 1941.

El Legionario:

Amadeo Torres.